

บทที่ ๒

ทรรศนะปรัชญาก่อน ร่วมสมัย และหลังพุทธกาล

แนวคิดทางปรัชญามีพัฒนาการมาจากธรรมชาติของมนุษย์ โดยเริ่มจากความสงสัยใคร่รู้และการตั้งคำถามต่อสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวและพยายามคิดค้นหาคำตอบเพื่อคลายความสงสัยในเรื่องรอบตัวมนุษย์ ตั้งแต่เรื่องง่ายๆ ที่เป็นรูปธรรมอันสามารถมองเห็นได้สัมผัสได้ จนถึงเรื่องที่ลึกซึ้งที่เป็นนามธรรมอันไม่สามารถมองเห็นได้หรือไม่สามารถสัมผัสได้

ความสงสัยใคร่รู้ของมนุษย์มีรากฐานมาจากความไม่รู้ของมนุษย์เอง เพราะความไม่รู้จึงสงสัย เพราะสงสัยจึงใคร่รู้ เพราะใคร่รู้จึงเสาะแสวงหาความรู้ในสิ่งที่สงสัย เพราะการเสาะแสวงหาความรู้ จึงเกิดมีกระบวนการหาความรู้หลากหลาย และผลของการแสวงหาความรู้เหล่านั้น มนุษย์จึงมีความรู้ในหลากหลายประการทั้งที่เป็นเรื่องของตนเองและของผู้อื่น แนวคิดความเห็นเกี่ยวกับสิ่งทั้งปวง รวมถึงชีวิตของมนุษย์ด้วย ในทางปรัชญาเรียกว่าโลกทัศน์และชีวทัศน์ ทั้งสองคำนี้มักจะใช้ร่วมกันเพราะว่าโลกทัศน์และชีวทัศน์เป็นการมุ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ที่แยกไม่ออกระหว่างโลกและชีวิต โดยเฉพาะชีวิตมนุษย์ที่มีช่องทางรับรู้และสติปัญญาคิดตรึกตรองพิจารณาในขั้นต้น “ถ้าไม่มีชีวิตที่รับรู้ได้แล้ว การมีอยู่ของโลกย่อมไม่ปรากฏ เมื่อเช่นนั้นก็ไม่มีความคิดเห็นใดๆ ไม่ว่าในเรื่องของโลกหรือชีวิต ความคิดเห็นเรื่องโลกและเรื่องชีวิตจึงควรดำเนินไปพร้อมกัน” การมุ่งค้นหาคำตอบเพื่อคลายความสงสัย จึงเกิดองค์ความรู้ที่เป็นโลกทัศน์และชีวทัศน์ให้ได้ศึกษาสืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันมีหลายแนวคิด มีทั้งแนวคิดที่เหมือนกันและแตกต่างกัน

ในบทนี้มุ่งศึกษาแนวคิดทางปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาอินเดียฉะนั้นก่อนที่จะได้ศึกษาแนวคิดทางพุทธปรัชญาจึงจะศึกษาแนวคิดของปรัชญาอินเดียก่อนที่พุทธปรัชญาจะเกิดขึ้น ปรัชญาอินเดียร่วมสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล โดยสังเขปเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงพัฒนาการของพุทธปรัชญา

ปรัชญาอินเดีย

๑. ความหมายของปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดีย หมายถึง ปรัชญาทุกสำนักหรือทุกระบบที่เกิดขึ้นในอินเดียหรือที่คิดสร้างสรรค์ขึ้นไว้โดยศาสนาและนักคิดที่เคยมีชีวิตอยู่หรือกำลังมีชีวิตอยู่ในอินเดีย ปรัชญาอินเดียจึงไม่ได้หมายถึงเฉพาะปรัชญาฮินดู ได้แก่ ปรัชญาอินเดียยุคพระเวท ปรัชญาคุปนิช ปรัชญาภควัคคีตา ฯลฯ เท่านั้น แต่รวมถึงปรัชญาอื่นที่ไม่ใช่ปรัชญาฮินดูด้วย ได้แก่ พุทธปรัชญา ปรัชญาเซน เป็นต้น

คำว่า “ปรัชญาอินเดีย” หมายถึง ระบบความคิดทางปรัชญาทั้งหมดที่มีอยู่ในประเทศอินเดียไม่ว่าจะมีอยู่ในสมัยโบราณหรือสมัยใหม่ ทั้งสายฮินดูและไม่ใช่อินดู ทั้งสายที่นับถือพระเจ้าและไม่นับถือพระเจ้า ในทำนองเดียวกันเมื่อเราพูดถึงปรัชญาจีน ปรัชญาญี่ปุ่น ปรัชญาตะวันตกก็หมายความว่ารวมทั้งหมดไม่ได้เจาะจงสำนักใดสำนักหนึ่ง

คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาอาทิเช่นพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ ได้กล่าวถึงระบบความคิดทางปรัชญาของอินเดียไว้มากมายหลายสำนักและลัทธิ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงร่องรอยของพัฒนาการทางปรัชญาและประวัติศาสตร์ปรัชญาในดินแดนแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

ปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาที่เน้นคุณค่าของชีวิตและจิตวิญญาณ มีความลุ่มลึกและละเอียดลออไม่แข็งกระด้างไปด้วยข้ออ้างและเหตุผลเหมือนอย่างปรัชญาตะวันตก เหตุนี้ก็เพราะปรัชญาอินเดียนั้นส่วนใหญ่เป็นปรัชญาที่มุ่งแสวงหาความจริงและความหลุดพ้น ไม่ใช่มุ่งแสวงหาความรู้เพียงเพื่อตอบสนองความสงสัยใคร่รู้ทางพุทธิปัญญาอย่างเดียวเท่านั้น

บริบทของชาวตะวันตกกับชาวอินเดียมีความแตกต่างกัน ชาวตะวันตกมองปรัชญาเป็นกิจกรรมของการแสวงหาความรู้ ฉะนั้นรากฐานของปรัชญาจึงมุ่งเน้นไปที่เรื่องการแสวงหาความรู้ เครื่องมือสำคัญในการใช้แสวงหาความรู้จึงอยู่ที่ข้อมูลทางผัสสะและชุดข้ออ้างเหตุผลสำเร็จรูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ขณะที่ปรัชญาอินเดียมองปรัชญาเป็นเรื่องของการแสวงหาความจริง ความจริงที่ได้จากการแสวงหาจึงถือเป็นความรู้อันประเสริฐ เพราะเป็นความรู้ที่ทำให้มนุษย์ค้นพบตนเองและอยู่เหนือพ้นจากการทั้งปวง เป็นความรู้ที่จะทำให้มนุษย์เป็นอิสระเข้าถึงความสุขอย่างแท้จริง

ข้อแตกต่างดังกล่าวนี้ ก็เป็นเพราะนักปรัชญาอินเดียส่วนใหญ่มาจากประสบการณ์ชีวิตและประสบการณ์ทางจิตวิญญาณของคนที่อยู่ในกลุ่มนักบวชซึ่งเรียกกันสมัยนั้นว่า “สันยาสีและวณปรส” เป็นกลุ่มคนที่ปล่อยวางชีวิตแบบโลกียะแล้วด้วยเหตุนี้จึงมักเรียกปรัชญาอินเดียว่า “สมณธรรม” หรือ “พราหมณธรรม” แต่นักปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่เป็นนักคิด นักวิชาการ นักการศึกษา ซึ่งดำเนินชีวิตและกิจกรรมแบบโลกียะปกติทั่วไปของมนุษย์

๒. ขอบข่ายปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียเป็นคำกลางๆ มีขอบข่ายครอบคลุมถึงระบบปรัชญาทุกสำนักที่เกิดขึ้นในอินเดียไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใด หากระบุเป็นสำนักหรือระบบความคิดก็จะเริ่มตั้งแต่ยุคพระเวทเป็นต้นมาจนถึงปรัชญาร่มสมัย เพื่อให้มีเนื้อความแคบเข้าจึงนิยมใช้เวลาเป็นเครื่องกำหนดขอบเขต เช่น ปรัชญาอินเดียโบราณ ปรัชญาอินเดียร่มสมัย เป็นต้น หรือถ้าต้องการให้แคบลงไปกว่านี้ก็ใช้วิธีศึกษาระบุเป็นสำนักต่างๆ เช่น ปรัชญาพระเวท ปรัชญาอุปนิษิต ปรัชญาพุทธ ปรัชญาจรวาก ปรัชญาเซน เป็นต้น

ปรัชญาอินเดียโบราณเริ่มตั้งแต่ยุคที่พวกอารยันเข้าไปสู่ดินแดนที่เรียกว่าชมพูทวีป กระทั่งเกิดวรรณกรรมสำคัญคือคัมภีร์พระเวท ซึ่งถือว่าเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนแนวคิดต่างๆ ที่มนุษย์ในยุคนั้นมีต่อโลก ชีวิตและธรรมชาติแวดล้อมอิทธิพลของพระเวททำให้เกิดพัฒนาการขึ้นหลายด้านในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือพัฒนาการทางด้านสติปัญญา ร่องรอยที่ปรากฏชัดเป็นรูปธรรม คือคัมภีร์อุปนิษิต คัมภีร์ภควัทคีตา รวมทั้งการเกิดขึ้นของพุทธปรัชญาและปรัชญาอื่นๆ ทั้งในสายอัสติกะและนาสติกะ คือทั้งสายที่ยอมรับและไม่ยอมรับนับถือคัมภีร์พระเวทในฐานะเป็นแม่บทของการตีความหรือการอธิบายความต่างๆ

ขอบเขตปรัชญาอินเดียสมัยโบราณมาสิ้นสุดลงในยุคปรัชญา ๖ สำนัก ได้แก่ นยายะ ไวเศษิกะ สางขะ โยคะ มีมางสา และเวทานตะ

๓. ลักษณะทั่วไปของปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียทุกระบบจะเน้นการครองตน การมีชีวิตที่สมบูรณ์ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข ดังนั้นจะเห็นว่าทุกระบบเกิดจากความไม่พอใจในสภาพที่เป็นอยู่ของชีวิต โดยชี้ให้เห็นว่าชีวิตนั้นมีทุกข์นานาประการ จึงพยายามคิดค้นหาวิธีการดับทุกข์ที่เรียกว่า “โมกษะ” (ความหลุดพ้น) และจะเห็นได้ว่าปรัชญาอินเดียโดยส่วนมากจะชี้แนะหนทางแห่งความหลุดพ้นตามแบบของตนไว้ ปรัชญาอินเดียทุกระบบมีความเชื่อในกฎแห่งกรรม กฎแห่งเหตุผล และกฎของธรรมชาติของสรรพสิ่งทั้งปวงว่า ทุกสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไป ส่วนกฎแห่งศีลธรรมนั้นมีความเชื่อว่าทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว ทุกระบบมีทัศนะตรงกันว่าอวิชชาหรืออภิปิทยาคือสาเหตุความติดข้องและการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ ส่วนวิชาหรือปัญญาญาณเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความหลุดพ้นจากสิ่งติดข้องนั้น โดยทุกระบบมุ่งโมกษะเป็นจุดหมายสูงสุด โดยต้องปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ด้วยการบำเพ็ญเพียรเพื่อให้เห็นตามความเป็นจริงด้วยการควบคุมตนเอง และควบคุมจิตใจไม่ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา

อย่างไรก็ตาม “อวิชชา” ในปรัชญาอินเดียนั้นไม่ได้มีความเห็นตรงกันทุกระบบ เช่น ปรัชญาฮินดูเห็นว่าการเห็นหรือรู้ชัดว่ามีสิ่งเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “อาตมัน” ส่วนพุทธปรัชญากล่าวว่าการเห็นเช่นนั้นถือว่าเป็นอวิชชา และยังตั้งข้อสังเกตได้อีกว่าลัทธิจาร์วามีแนวคิดยึดถือวัตรนิยมสุดขีดคือต้องหาความสุขเฉพาะในขณะที่มีชีวิตอยู่เท่านั้น โดยเห็นว่า “จงกินจงดื่มเสียแต่วันนี้พรุ่งนี้ท่านอาจตายแล้ว” ซึ่งผิดแปลกจากระบบปรัชญาของอินเดียทั้งหมด

๔. การแบ่งยุคปรัชญาอินเดีย

การแบ่งยุคปรัชญาอินเดียนั้นนักปราชญ์ทั้งหลายยังมีความเห็นไม่ลงรอยกัน เช่นกรณีของศาสตราจารย์ ดร.ราชกฤษณ์ และโฮเรช เอ.โรส ซึ่งเป็นอดีตเจ้ากรมวิชาการมานุษยวิทยาของอินเดียได้แบ่งยุคปรัชญาอินเดียออกเป็น ๓ ยุค แต่ โฮเรช เอ.โรส เรียกชื่อยุคที่ ๓ ว่ายุคอุปนิษัท ขณะที่ ดร.ราชกฤษณ์ เรียกว่า ยุคระบบทั้ง ๖ แต่มีบางท่านก็ได้แบ่งเป็นยุคพระเวท ยุคพราหมณะ และยุคฮินดู

สุนทร ฤ รัชชี^๑ ท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าหากว่าแบ่งยุคตามเกณฑ์ที่ท่าน ศาสตราจารย์ ดร.ราชกฤษณ์^๒ ได้แบ่งพัฒนาการของปรัชญาอินเดีย จะแบ่งเป็น ๔ ยุค ดังนี้

๑) ยุคพระเวท (Vedic Period) เริ่มตั้งแต่เกิดมีพระเวทขึ้นในประวัติ ความคิดทางปรัชญาของอินเดียตั้งแต่ประมาณ ๑,๕๐๐ ปี ถึง ๖๐๐ ปีก่อนคริสตกาล หรือประมาณ ๑,๐๐๐-๑๐๐ ปีก่อนพุทธกาล เป็นยุคที่ชาวอารยันได้เข้ามาตั้งรกราก เป็นปึกแผ่นในประเทศอินเดีย ลักษณะเด่นของยุคนี้คือพราหมณ์เป็นใหญ่^๓ ผู้กษัตริย์ อำนาจทางศาสนา เพราะพราหมณ์เป็นผู้ผูกขาดในคัมภีร์พระเวท ผู้ผูกขาดในพิธีกรรม เป็นชนชั้นเดียวที่สามารถติดกับเทพเจ้าเบื้องบนได้

๒) ยุคมหากาพย์ (Epic Period) เป็นยุคการเกิดขึ้นของมหากาพย์ที่สำคัญ ๒ เรื่อง คือ มหากาพย์รามายณะ และมหากาพย์มหาภารตะ ยุคนี้ศาสตราจารย์ ดร. ราชกฤษณ์ได้แสดงทรรศนะเพิ่มเติมว่าเป็นยุคที่พระพุทธศาสนาและศาสนาเชนรุ่งเรือง และเป็นคู่แข่งที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ยุคนี้อยู่ในช่วงระหว่าง ๖๐๐ ปีก่อนคริสต ศักราช ถึง คริสตศักราช ๒๐๐ หรือประมาณ ๑๐๐ ปี ก่อนพุทธกาลถึงราว พ.ศ.๗๐๐

๓) ยุคพระสูตร (Sutra Period) ยุคนี้นับตั้งแต่คริสตศักราช ๒๐๐ เป็นต้น มา หรือประมาณ พ.ศ.๗๐๐ เป็นยุคที่พราหมณ์พัฒนาคำสอนเป็นอินดู เหตุที่เรียกว่ายุค พระสูตรเป็นเพราะว่าเป็นยุคที่มีการรวบรวมปรัชญาที่แฝงอยู่ในคัมภีร์พระเวทและมหา กาพย์ให้อยู่ในรูปของพระสูตร คือบทย่อความหรือจับประเด็นให้เป็นเรื่องสั้นๆ อย่าง กระชับเพื่อเข้าใจง่าย^๔ บางครั้งก็เรียกยุคนี้อายุคปรัชญา ๖ สำนัก เพราะเป็นยุคที่เกิด ปรัชญา ๖ สำนัก ได้แก่ นยายะ ไวเศิกะ สางขะ โยคะ มีมางสา และเวทานตะ

^๑ สุนทร ฤ รัชชี. ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔.

^๒ Radhakrishnan. Indian Philosophy. Vol.1. (London : George Allen & Unwin Ltd, 1971), pp.57-58.

^๓ สุมาลี มหณรงค์ชัย. อินดู-พุทธ จุดยืนที่แตกต่างกัน. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๙.

^๔ สุมาลี มหณรงค์ชัย. เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗.

๔) ยุคปรัชญาจารย์ (Scholastic Period) นับตั้งแต่คริสต์ศักราช ๒๐๐ หรือ พ.ศ. ๗๐๐ เช่นเดียวกับยุคที่ ๓ แต่ที่ท้านแยกออกมาต่างหากเพราะลักษณะและกระบวนการทางปรัชญาต่างจากยุคพระสูตร กล่าวคือนักปรัชญาในยุคนี้ไม่ได้สร้างระบบความคิดทางปรัชญาขึ้นมาใหม่ หากแต่เน้นที่การวิเคราะห์หาคำคมกัฏฐะพระเวทและอุปนิษัตเสียเป็นส่วนใหญ่ เหตุนี้บางครั้งท่านจึงเรียกยุคนี้ว่าเป็นยุคอรรถกถา

๕. วิธีการของปรัชญาอินเดีย

วิธีการในที่นี้หมายถึงรูปแบบของการปฏิบัติ หรือวิธีก่อตัวการของปรัชญาอินเดีย และรวมเลยไปถึงวิธีการในการนำเสนอปรัชญาของปราชญ์ชาวอินเดียโดยภาพรวม มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งเมื่อสรุปแล้วจะได้รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ ๓ ประการ^๕ คือ

๑) ปุรวปักษ์ (Pūrvapakṣa) หมายถึง การโจมตี หรือชี้ให้เห็นถึงจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องของทัศนะฝ่ายตรงกันข้ามกับตน

๒) ชันจนะ (Khandana) หมายถึง การวิพากษ์ วิจารณ์ด้วยเหตุด้วยผลถึงข้อบกพร่อง หรือจุดอ่อนของฝ่ายตรงกันข้าม

๓) อุตตรปักษ์ (Uttarapakṣa) หรือ สิทธานตะ (Siddhānta) หมายถึง การหยิบทัศนะของตนขึ้นมาแสดง เพื่อชี้ให้เห็นว่าของตนถูกต้อง หรือสมบูรณ์อย่างไร

จากการวิเคราะห์พระธรรมเทศนากัณฑ์แรกจะทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นได้แก่ธรรมจักรกัปปวัตตสูตร^๖ พระสูตรนี้ถือว่าเป็นพระสูตรแรกที่ประกาศหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนานั่นคืออริยสัจ ๔

จะเห็นว่าเบื้องต้นของพระสูตรไม่ได้เริ่มด้วยการแสดงว่าอริยสัจคืออะไร หากแต่ทรงแสดงถึงที่สุดโด่ง ๒ ทางอันบรรพชิตไม่ควรเสพ ได้แก่ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย และอัตตกิลมัตถานุโยค คือการประกอบความลำบากเดือนร้อนแก่ตน ซึ่งอินเดียในยุคนี้ถือว่ามีกำเพ็ญตบะชนิดนี้มาก และ

^๕ S. Chatterjee, D.M. Datta. *An Introduction to Indian Philosophy*. (India : University of Calcutta, 1984), p.4.

^๖ วิมพา. (ไทย) ๔/๑๗/๒๐.

พระพุทธเจ้าของเราก่อนที่จะได้ตรัสรู้ ก็เคยทดลองมาแล้วถึงกับทรงเกือบเอาชีวิตไม่รอดที่ทรงเริ่มต้นพระสูตรเช่นนี้แหละที่เรียกว่าปุรวปักษ์ คือการยกจุดบกพร่องของลัทธิฝ่ายตรงกันข้ามมานำเสนอก่อน จากนั้นก็วิพากษ์วิจารณ์ในเชิงเหตุผลว่ามีจุดอ่อน หรือจุดบกพร่องอย่างไร ซึ่งในบาลีตอนนี้ได้พรรณนาถึงจุดบกพร่องไว้สั้นๆ ว่า “เป็นของค้ำหาม เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ นำมาซึ่งความทุกข์” การวิพากษ์วิจารณ์ในลักษณะนี้แหละเรียกว่าชันชนะ สุดท้ายจึงเริ่มแสดงหลักมีชัยมาปฏิบัติอันเป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อการรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจเป็นหนทางที่ทำให้เกิดจักขุ เกิดญาณ เป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง และเป็นไปเพื่อพระนิพพาน กระบวนการในตอนท้ายนี้เรียกว่าอุตตรปักษ์ หรือสิทธิธานตะ คือการเสนอทัศนะที่ถูกต้องเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ให้กับสังคม

๖. พัฒนาการแห่งปรัชญาอินเดีย

ในประวัติศาสตร์แห่งปรัชญาอินเดียนั้น เราจะพบว่าปรัชญาทุกระบบแม้ว่าจะไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกันก็ตาม แต่เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วก็ดำรงอยู่ร่วมกันกับระบบอื่นๆ ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากว่าปรัชญาอินเดียเป็นปรัชญาชีวิต เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็มีประชาชนกลุ่มหนึ่งเลื่อมใสและนำเอาแนวความคิดทางปรัชญานั้นมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของตน และถ่ายทอดให้แก่อนุชนในรุ่นต่อมา พัฒนาการแห่งปรัชญาอินเดียนั้นเป็นไปในลักษณะที่ต่างก็วิพากษ์วิจารณ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นวิธีที่รักษาและเชิดชูปรัชญาของตนเท่านั้น แต่ยังทำให้มีการเคลื่อนไหวทางปรัชญาอยู่เสมออีกด้วย โดยประการดังกล่าวมานี้วงการทางปรัชญาของอินเดียจึงไม่มีการหยุดนิ่งนับตั้งแต่กาลอันเป็นอดีตมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ปรัชญาอินเดียทุกระบบเริ่มต้นด้วยการแสดงทรรศนะทางวาจาหรือคำพูด ทรรศนะทางปรัชญาเช่นนั้นจะถูกถ่ายทอดให้แก่สานุศิษย์หรือผู้เลื่อมใส ซึ่งสานุศิษย์ทั้งหลายจะทรงจำหรือท่องจำเอาไว้แล้วถ่ายทอดให้แก่ผู้เป็นศิษย์ต่อไปโดยลำดับ กาลต่อมาผู้สืบทอดปรัชญาแต่ละระบบเห็นความจำเป็นที่จะรักษาแนวความคิดทางปรัชญาในระบบของตนไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ จึงรวบรวมแนวความคิดทางปรัชญานั้นไว้เป็นหมวดหมู่ เรียกว่า “สูตร” คำว่า “สูตร” เป็นภาษาสันสกฤต บาลีใช้ว่า “สูตรตะ” แปลว่า “เส้นด้าย” ใช้ในความหมายว่า “รวบรวมเอาคำสอนเข้าไว้ด้วยกัน” เหมือนเส้นด้ายที่

ร้อยดอกไม้นานาพันธุ์เข้าด้วยกันไม่ให้กระจัดกระจายไป สูตรดังกล่าวนี้ เช่น พรหมสูตรของพาทรายณะซึ่งแต่งอธิบายแนวความคิดทางปรัชญาแห่งคัมภีร์อุปนิษัท โยคสูตรของกนาทะ มีมางสาสูตรของไซมินิ นยายสูตรของโคตมะ เป็นต้น สูตรต่างๆ เหล่านี้ที่แรกก็ใช้ท่องจำต่อๆ กันมา (มุขปาฐ) แต่ภายหลังได้จดจารึกขึ้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเก็บรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

ข้อความในสูตรต่างๆ มีเนื้อความย่อกะทัดรัด บรรจุเอาไว้เฉพาะใจความสำคัญ บางที่เป็นข้อความสั้นๆ แต่สนใจความไว้มาก ยากแก่การเข้าใจสำหรับผู้ที่ยังไม่สัมผัสต่อแนวความคิดนั้นๆ กาลต่อมาคณาจารย์ของลัทธิอื่นๆ จึงได้แต่งคำอธิบายข้อความที่กล่าวไว้ในสูตรเหล่านั้น ข้อความหรือคัมภีร์ที่แต่งอธิบายสูตรนี้เรียกว่า “ภาษายะ” บาลีใช้คำว่า “อรรถกถา”

คณาจารย์ต่างๆ แห่งปรัชญาแต่ละระบบนั้นมักจะต่างคนต่างแต่งภาษายะหรืออรรถกถาอธิบายสูตรขึ้นตามทรรศนะของตน จึงมักปรากฏว่าสูตรเดียวกัน แต่มีภาษายะหลายภาษายะหลายคณาจารย์ เช่น พรหมสูตรของพาทรายณะ มีภาษายะที่แต่งโดยคณาจารย์ต่างๆ เช่น ศังกราจารย์ รามานุชะ มัทวะ วัลลกะนิมพารกะ เป็นต้น บรรดาสาธุศิษย์ของคณาจารย์เหล่านี้ต่างก็ถือเอาความหมายของพรหมสูตรตามทรรศนะแห่งอาจารย์ของตน จึงทำให้เกิดนิกายย่อยแห่งลัทธิเวทานตะขึ้นมากมาย

เมื่อกาลเวลาล่วงไป ก็มีคัมภีร์ฎีกาแต่งอธิบายภาษายะหรืออรรถกถาและอนุฎีกาซึ่งแต่งอธิบายฎีกาเกิดขึ้นอีก นอกจากนี้ยังมีปกรณ์พิเศษซึ่งเป็นวรรณกรรมอิสระเกิดขึ้นอีก ปกรณ์พิเศษนี้ไม่จัดอยู่ในประเภทอรรถกถาฎีกาหรืออนุฎีกาโดยตรง เป็นหนังสือที่แต่งเพิ่มขึ้นเพื่อเป็นคู่มือสนับสนุนแนวความคิดทางปรัชญาแห่งระบบนั้นๆ พร้อมกับวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดทางปรัชญาของระบบอื่นไปด้วย โดยประการดังกล่าวมานี้ ระบบต่างๆ แห่งปรัชญาอินเดียจึงมีพัฒนาการมาเรื่อยๆ จนกระทั่งปรากฏอยู่ในลักษณะดังที่เราได้เห็นอยู่ทุกวันนี้

๗. วรรณคดีสำคัญของปรัชญาอินเดีย

วรรณคดี[n.] Viewpoint [syn.] ความเห็น, ทศนะ หมายถึง ความเห็น, เครื่อง
รู้เห็น, สิ่งที่เห็น, การเห็น, การแสดง, ทศนะ

วรรณคดีสำคัญของปรัชญาอินเดีย สรุปโดยภาพรวมแบ่งออกเป็น ๓ วรรณคดี
ได้แก่ วรรณคดีเรื่องปุราณะ (ว่าด้วยเป้าหมายของชีวิต) วรรณคดีเรื่องปฐมเหตุ และ
วรรณคดีเกี่ยวกับที่มาของความรู้ดังนี้

๑) วรรณคดีเรื่องปุราณะ หมายถึงเป้าหมายชีวิตของมนุษย์ เป็นบางสิ่งที่
มนุษย์พยายามที่จะปฏิบัติ แสวงหาเพื่อให้ได้มาหรือพยายามที่จะบรรลุถึง เป็นคุณค่าที่
มนุษย์ยึดมั่น สามารถกล่าวได้ว่าทฤษฎีเรื่องปุราณะนี้เป็นทฤษฎีคุณค่าในปรัชญา
อินเดีย ปุราณะที่กล่าวถึงในปรัชญาอินเดีย มี ๔ ประการ ได้แก่ อรรถะ (Wealth
ความร่ำรวย) กามะ (Pleasure หรือ desire ความปรารถนา) ธรรมะ (Norm การถึง
พร้อมด้วยคุณธรรม ความดี) และโมกษะ (Liberation การหลุดพ้นจากความทุกข์ หรือ
วิมุตติโดยสิ้นเชิง) ทฤษฎีปุราณะในอินเดียมีอยู่หลายทฤษฎีด้วยกันดังที่กล่าวไป
แล้ว คือ บ้างยอมรับเพียงหนึ่ง บ้างก็ยอมรับสอง สามหรือสี่ และทฤษฎีที่ยอมรับปุรา
ณะแบบเดียวกัน ก็ยังให้ความสำคัญกับแต่ละปุราณะแตกต่างกันไป

๒) วรรณคดีเรื่องปฐมเหตุ เมื่อมนุษย์พยายามแสวงหาหนทางเพื่อความ
หลุดพ้นไปจากสังสารวัฏ มนุษย์จำเป็นต้องรู้ว่าอะไรที่เป็นสาเหตุทำให้มนุษย์ติดข้องอยู่
ในสังสารวัฏหรือเอกภพแห่งนี้ เพื่อที่มนุษย์จะสามารถจัดการกับต้นเหตุและบรรลุผล
ตามที่ตนต้องการ ปัญหาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในปรัชญาอินเดียจึงโยงเข้ากับ
แนวคิดเรื่องการเกิดขึ้นของสรรพสิ่งหรือเอกภพ ทุกสำนักของปรัชญาอินเดียคิดว่าน่าจะมี
อะไรบางอย่างที่เป็นสาเหตุแห่งการเกิดขึ้นของเอกภพและสังสารวัฏ สรุปเป็น ๔ กลุ่ม
คือ (๑) สรรพสิ่งเกิดจากปฐมเหตุเพียงอย่างเดียว (๒) สรรพสิ่งเกิดจากปฐมเหตุหลาย
อย่าง (๓) สรรพสิ่งเกิดจากปฐมเหตุเพียงอย่างเดียว และหลายอย่าง (๔) สรรพสิ่งที่
เกิดขึ้นไม่ได้มีปฐมเหตุ

๓) วรรณคดีเกี่ยวกับที่มาของความรู้ ปรัชญาอินเดียหลายสำนัก เช่น นยา
ยะ กล่าวว่าความรู้ที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการบรรลุโมกษะซึ่งเป็นเป้าหมาย
สูงสุดของมนุษย์ (Summum Bonum = การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างมนุษย์กับ

มนุษย์และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม เป็นอุดมการณ์สูงสุดของมนุษยชาติ) อีกทั้งประกอบกับท่าทีสงสัยที่นักปรัชญากลุ่มนาสติกะโดยเฉพาะพุทธปรัชญามีต่อพระเวท เป็นแรงผลักดันให้นักปรัชญาอินเดียสำนักต่างๆต้องพัฒนาทฤษฎีทางญาณวิทยาของตนขึ้นมาจนเกิดทฤษฎีที่เรียกว่า “ประมาณะวาตะ” ซึ่งว่าด้วยเครื่องมือแห่งการรับรู้ที่ถูกต้อง เนื้อหาส่วนใหญ่ในทฤษฎีนี้กล่าวถึงความรู้ที่ถูกต้องว่าสามารถได้มาได้อย่างไร ความรู้ที่ถูกต้อง (ประมาณะวาตะ) ที่กล่าวถึงในปรัชญาอินเดีย มีทั้งหมด ๖ ประเภท ได้แก่

๑) ประจักษ์ (perception) ซึ่งหมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการกระทบกันระหว่างวัตถุกับประสาทสัมผัสหรืออายตนะอย่างใดอย่างหนึ่ง อาจรวมถึงความรู้โดยตรงที่ไม่ต้องอาศัยประสาทสัมผัส เช่น ความรู้จากทิพยจักขุ

๒) อนุมาน (inference) หมายถึง ความรู้ที่เกิดภายหลัง คือความรู้ที่ตามมาจากการรู้อื่น

๓) ศักพทะ (testimony) หมายถึง ความรู้จากตำราหรือคำบอกเล่าจากแหล่งที่มีความน่าเชื่อถือ

๔) อุปมาน (comparison) หมายถึง การเปรียบเทียบ เป็นความรู้ที่เกิดจากการรับรู้ความคล้ายคลึงกันระหว่างสิ่งสองสิ่ง

๕) อรรถาปัตติ (postulation) หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อข้อเท็จจริง (X) ชุดหนึ่งจะไม่สามารถเป็นไปได้หากปราศจากข้อเท็จจริงหรือคำอธิบาย (Y) อีกชุดหนึ่ง เราจึงต้องสร้างข้อเท็จจริงหรือคำอธิบาย (Y) ขึ้นมาเพื่อรองรับข้อเท็จจริง (X) ชุดนั้น

๖) อนุปลัทธิ (non-perception) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับการไม่ปรากฏของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ปรากฏ

๔. สำนักของปรัชญาอินเดีย

คำว่า “สำนัก” หรือ “ระบบ” หรือ “สาย” ปรัชญาอินเดียแบ่งสำนักปรัชญาออกเป็น ๒ สายใหญ่ๆ คือ

๑) สายอัสติกะ หมายถึง สำนักปรัชญาที่ยอมรับนับถือพระเวทในฐานะเป็นปรัชญาแม่บทในการอธิบายความคิดทางปรัชญา ประกอบด้วย ๖ สำนักปรัชญา คือ มีมางสา เวทานตะ สางขะ โยคะ นยายะ และไวเศษิกะ

ในบรรดาปรัชญาทั้ง ๖ สำนักนี้ แม้ทั้งหมดจะยอมรับนับถือพระเวทเหมือนกัน แต่มีทัศนะในเรื่องพระเจ้าแตกต่างกันออกไป แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม ๑) กลุ่มที่หนึ่งคือกลุ่มที่เชื่อในพระเจ้าในฐานะเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งกลุ่มนี้ ได้แก่ กลุ่มนยายะ,ไวเศษิกะ, โยคะ, และเวทานตะ ๒) ส่วนกลุ่มที่สองคือกลุ่มที่ไม่เชื่อพระเจ้าว่าเป็นผู้สร้างโลก ได้แก่ มีมางสา และสางขะ

นอกจากนี้แล้วยังมีการแบ่งอีกลักษณะคือ กลุ่มที่ยึดพระเวทโดยเคร่งครัดในการอธิบายความทางปรัชญา กลุ่มแรกนี้ประกอบไปด้วยกลุ่มมีมางสา และเวทานตะ กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่อธิบายความโดยอิสระตามทรรศนะของตน ไม่ยึดพระเวทตายตัวเหมือนกลุ่มแรก กลุ่มนี้ประกอบไปด้วยกลุ่มสางขะ, โยคะ, นยายะ, ไวเศษิกะ”

๒) สายนาสติกะ หมายถึง สาย หรือสำนักปรัชญาที่ปฏิเสธไม่ยอมรับนับถือพระเวทในฐานะเป็นปรัชญาแม่บท ได้แก่ พุทธ จารวาก และเซน

สรุปได้ว่า ปรัชญาอินเดียส่วนใหญ่เน้นเป็นปรัชญาชีวิต แม้จะมีการพูดถึงโลกหรือจักรวาล หรือสิ่งภายนอกอื่นๆ บ้าง แต่เป้าหมายมีอยู่ชัดเจน คืออยู่ที่ให้ความเข้าใจนั้นเป็นไปเพื่อพัฒนาชีวิตให้ถึงเป้าหมายสูงสุดซึ่งถือว่าเป็นบรมสุข ปรัชญาอินเดียส่วนใหญ่จึงมีแนวโน้มเป็นปรัชญาศาสนา คือมีรากฐานมาจากคำสอนทางศาสนา กล่าวอีกนัยหนึ่งปัญหาทางศาสนาเป็นตัวปลูกเร้าทำให้เกิดความคิดทางปรัชญา

๕. ลักษณะร่วมแห่งระบบต่างๆ ของปรัชญาอินเดีย

ปรัชญาอินเดียแม้จะมีมากมายหลายระบบ และบรรดาระบบต่างๆ เหล่านี้แม้จะมีหลักคำสอนสำคัญและหลักคำสอนปลีกย่อยแตกต่างกันแต่ก็ยังมียุทธศาสตร์สำคัญบางประการซึ่งเป็นลักษณะร่วมแห่งปรัชญาอินเดียทุกระบบ ซึ่งนักวิชาการได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับลักษณะร่วมของปรัชญาอินเดีย สรุปได้ดังนี้^๕

๑) ปรัชญาอินเดียทุกระบบถือว่า “แนวความคิดทางปรัชญามีสาระอยู่ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตประจำวัน” เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปสู่อุดมการณ์ที่ตั้งไว้ได้ดีที่สุด ปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงเป็นปรัชญาชีวิต

๒) ปรัชญาอินเดียทุกระบบเกิดขึ้นจาก “ความรู้สึกไม่พึงพอใจต่อสภาพที่เป็นอยู่ของชีวิต” โดยเห็นว่าชีวิตของมนุษย์นั้นเต็มไปด้วยความทุกข์ทรมานนักคิดหรือนักปรัชญาของอินเดียจึงพยายามคิดค้นแสวงหาทางที่จะทำให้ชีวิตนี้หลุดพ้นไปจากสภาพที่ทุกข์ แล้วบรรลุถึงความสุขที่ไม่เปลี่ยนแปลงหรือความสุขนิรันดร์ ด้วยเหตุนี้ ปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงมีการเริ่มต้นที่มีลักษณะเป็นทุนนิยม แต่ทุนนิยมในปรัชญาอินเดียไม่ใช่ทุนนิยมที่แท้จริง เพราะมีอยู่แต่ในตอนต้นเท่านั้น จุดหมายปลายทางปรัชญาอินเดียจบลงด้วยสุนิยมทุกระบบ

๓) ปรัชญาอินเดียทุกระบบเชื่อใน “กฎแห่งกรรม” ทั้งในลักษณะที่เป็นกฎแห่งสากลจักรวาล หรือกฎแห่งผล และในลักษณะที่เป็นกฎแห่งศีลธรรม ทุกระบบแห่งปรัชญาอินเดียเชื่อว่า “ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว” แม้ว่าแต่ละระบบจะมีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องเกี่ยวกับการกระทำอย่างไรใดเป็นการกระทำที่ดีหรือชั่วก็ตาม

๔) ปรัชญาอินเดียทุกระบบมีทรรศนะต้องกันในเรื่องที่ว่า “อวิชชาหรืออวิชชาเป็นสาเหตุแห่งความติดข้องและการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร (สังสารวัฏ) ส่วนวิชาหรือวิทยาเป็นสิ่งที่ทำให้หลุดพ้นจากการติดข้องและการเวียนว่ายตายเกิด ดังนั้น การติดข้องอยู่ในโลกและการท่องเที่ยวไปในวัฏสงสารทำให้ต้องได้รับความทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด ปรัชญาอินเดียจึงมุ่งการบรรลุโมกษะหรือความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงเป็นจุดหมายปลายทาง”

^๕ สุนทร ณ รั้ง. ปรัชญาอินเดีย : ประวัติและลัทธิ. อ่างแล้ว, หน้า ๘.

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “อวิชา” นี้ปรัชญาอินเดียไม่ได้มีความเห็นต้องกันทุกระบบ สิ่งที่เรียกว่าวิชาของระบบหนึ่ง อาจจะเป็นอวิชาของอีกระบบหนึ่งก็ได้ เช่น ระหว่างปรัชญาฮินดูกับพุทธปรัชญา การเห็นหรือรู้ชัดว่ามีสิ่งเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า “อาตมัน” เป็นวิชาหรือวิทยา ส่วนพุทธปรัชญาถือว่าการเห็นว่ามีสิ่งที่เที่ยงเป็นอวิชา เป็นต้น

๕) ปรัชญาอินเดียทุกระบบถือว่า “การบำเพ็ญสมาธิและวิปัสสนา” โดยพิจารณาสิ่งต่างๆ ให้เห็นตามสภาพความเป็นจริง เป็นทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์ แต่เรื่องนี้เป็นเช่นที่กล่าวแล้วในข้อ ๔ คือ สภาพความเป็นจริงตามทรรศนะของระบบหนึ่งอาจแตกต่างจากสภาพความเป็นจริงตามทรรศนะของอีกระบบหนึ่ง

๖) ปรัชญาอินเดียทุกระบบเห็นว่า “การควบคุมตนเองหรือการควบคุมจิตใจไม่ปล่อยให้เป็นไปตามอำนาจของตัณหา เป็นทางที่ขจัดกิเลสหรือความเศร้าหมองแห่งจิตใจให้หมดไปได้ และเมื่อความเศร้าหมองแห่งจิตใจหมดไปแล้ว ก็จะมีบรมสุขโมกษะซึ่งเป็นความสุขนิรันดร์”

๗) ปรัชญาอินเดียทุกระบบมีความเชื่อตรงกันว่า “ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงหรือโมกษะนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้และสามารถบรรลุถึงได้ด้วยการปฏิบัติอย่างเข้มงวดตามวิธีที่กำหนดไว้” แต่วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุความหลุดพ้นจากทุกข์นั้น แต่ละระบบก็มีวิธีการเป็นของตนเอง นอกจากนั้นสถานะเช่นไรที่เรียกว่าเป็นสถานะแห่งความหลุดพ้น แต่ละระบบก็มีทัศนะไม่เหมือนกัน ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่าแม้ว่าทุกระบบมีความเห็นพ้องกันว่าโมกษะคือความหลุดพ้นที่เป็นไปได้ แต่ในเรื่องของวิธีการและธรรมชาติของความหลุดพ้นแต่ละระบบมีทัศนะไม่ตรงกัน

ลักษณะทั้ง ๗ ประการดังกล่าวมานี้ เป็นลักษณะร่วมแห่งปรัชญาอินเดียทุกระบบยกเว้นปรัชญาจาร์วากเพียงระบบเดียว เพราะปรัชญาจาร์วากเป็นปรัชญาวัตถุนิยม ซึ่งมีแนวคิดไม่ตรงกับแนวความคิดของระบบอื่นๆ ทั้งหมดของอินเดีย

๑๐. ความแตกต่างระหว่างปรัชญาอินเดียกับปรัชญาตะวันตก

ปรัชญาอินเดียมุ่งแสวงหาความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิตเช่นเดียวกับปรัชญาตะวันตก แต่มีข้อแตกต่างที่สำคัญคือ ปรัชญาตะวันตกมุ่งแสวงหาความจริงหรือข้อเท็จจริงเพียงอย่างเดียว โดยไม่พยายามที่จะปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงความจริงที่ได้

แสวงหาพบแล้ว เพราะฉะนั้นนักปรัชญาตะวันตกจึงอาจดำเนินชีวิตไปในทางที่ตรงกันข้ามกับแนวความคิดทางปรัชญาของตนก็ได้ อีกอย่างหนึ่งปรัชญาตะวันตกส่วนใหญ่ไม่เกี่ยวกับศาสนาหรือเป็นคนละส่วนกับศาสนา แต่ปรัชญาอินเดียไม่สามารถแยกออกจากศาสนาได้เด็ดขาด ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาหรือนักคิดชาวอินเดียนั้น เมื่อแสวงหาความจริงจนพบแล้ว ก็พยายามที่จะปฏิบัติตนตามวิธีการที่กำหนดขึ้นไว้ เพื่อเข้าถึงความจริงนั้นๆ ฉะนั้นปรัชญาอินเดียทุกระบบจึงเป็นปรัชญาชีวิต เพราะแนวความคิดทางปรัชญาที่คิดค้นขึ้นได้นั้น ได้นำมาใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันด้วย โดยลักษณะดังกล่าวนี้ปรัชญากับศาสนาของอินเดียจึงมักไปด้วยกันเสมอ

ปรัชญาอินเดียก่อน ร่วมสมัย และหลังพุทธกาล

๑. แนวคิดทางปรัชญาอินเดียก่อนพุทธกาล

ปรัชญาอินเดียก่อนพุทธกาลให้ความสนใจปัญหาเกี่ยวกับโลก และชีวิตของมนุษย์เช่นกับแนวความคิดทางปรัชญาปัจจุบัน ปัญหาต่างๆ ที่มนุษย์ในอดีตให้ความสนใจยังคงเป็นปัญหาที่มนุษย์ในยุคปัจจุบันให้ความสนใจด้วย และยังมีพัฒนาการที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นด้วยเครื่องมือเทคโนโลยีที่แสดงถึงความเจริญทางวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะแนวคิดด้านอภิปรัชญา แนวคิดทางอภิปรัชญาของปรัชญาอินเดียก่อนพุทธกาลนั้นเกิดขึ้นเพราะสนใจในมนุษย์โดยเฉพาะเรื่องความสุข ความทุกข์ หรือความไม่สุขไม่ทุกข์ของชีวิตมนุษย์ว่า ทำไมมนุษย์จึงตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น เพื่อสืบค้นหาต้นตอหรือสาเหตุของความสุข ความทุกข์ หรือความไม่สุขไม่ทุกข์ของมนุษย์ที่ว่านี้ การคิดค้นสืบหาสาเหตุที่ว่านั้นจึงเป็นที่มาของเนื้อหาอภิปรัชญาอินเดียส่วนหนึ่ง เช่นมีความเชื่อว่ามีบางอย่างที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ประจักษ์ในชีวิตประจำวันและปรากฏการณ์ทางธรรมชาติอื่นๆ ซึ่งทรงพลัง มีอำนาจดลบันดาลให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้นและเป็นไปโดยประการต่างๆ ได้ และยังมีความเชื่ออื่นๆ อีกหลากหลาย วิธีคิดเพื่อสืบค้นหาคำตอบลักษณะนี้ เป็นการสืบค้นหาสิ่งที่ไม่ประจักษ์จากสิ่งที่ประจักษ์ หรือสาวจากผลไปหาเหตุ

ปรัชญาอินเดียก่อนพุทธกาล มีพัฒนาการมาจากการผสมผสานกันระหว่างแนวความคิดของ ๒ ชนเผ่า คือ คนพื้นเมืองเดิมเรียกว่ามัลลกะหรือทาสยูหรือดราวิเดียนกับชนเผ่าอารยัน โดยถือว่าแนวคิดของคนพื้นเมืองเดิมเป็นระบบแนวคิดที่เกิดก่อน

แนวคิดที่ยึดถือตามคัมภีร์พระเวทและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างมาก คือ แนวคิดทางปรัชญาและศาสนาของคนพื้นเมืองเดิมของอินเดียก่อนที่จะพวกรอารยันจะอพยพลงมายึดครองนั้น คือ ๑) แนวคิดความเชื่อที่เคารพนับถือและบูชาโลกธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมทั้งต้นไม้ใหญ่และภูเขา ๒) แนวคิดและความเชื่อมีลักษณะเป็น วิญญาณนิยม (Animism) คือ เชื่อว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่ในสิ่งที่ตนนับถือ ซึ่งสามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ จึงเกิดมีพิธีบูชาเซ่นสรวงเพื่อเอาใจวิญญาณ ศักดิ์สิทธิ์ไม่ให้ดลบันดาลโทษภัยแก่มนุษย์และเพื่อให้ดลบันดาลแต่คุณความดีแก่มนุษย์ จนในที่สุด วิญญาณศักดิ์สิทธิ์นั้นได้รับการยกย่องขึ้นเป็นเทพเจ้า และเชื่อว่า “ไฟ” เป็น หูตของเทพเจ้า ดังนั้นจึงทำการบูชาเทพเจ้าด้วยการนำเครื่องบูชาทั้งหลายเผาไฟ เพราะเชื่อว่า (๑) เทพเจ้าได้เสวยแล้ว (๒) ควันไฟที่ลอยขึ้นไปนั้นเป็นสื่อระหว่างเทพเจ้า กับมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าเทพเจ้าที่ตนเคารพนับถือ นั้น สถิตอยู่บนสวรรค์ หรือบนยอดเขาสูง เช่น ยอดภูเขาคิมาลัย

เมื่อพวกรอารยันได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากในดินแดนแถบเดียวกัน คือ เมือง ฮารัปปา และ เมืองโมเหินโจดาโร จึงเกิดการผสมผสานระหว่างแนวคิดของพวกรอารยัน กับคนพื้นเมืองเดิม คือ พวกรอารยันแรกนั้นนับถือและบูชาพระอาทิตย์ เมื่อมาพบว่าคนพื้นเมืองเดิมนักถือบูชาไฟ จึงพยายามชี้ให้เห็นว่าไฟที่ยิ่งใหญ่นั้น คือ “พระอาทิตย์” จึงควรนับถือพระอาทิตย์อันเป็นที่มาของไฟทั้งปวงในโลก โดยนัยนี้จึงกลายเป็นศาสนา และปรัชญาตามแนวคำสอนของคัมภีร์พระเวทในยุคต่อมา

๒. ปรัชญาพระเวท (Vedic Philosophy) “เวทะ” แปลว่า ความรู้ ซึ่งก็หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับเทพเจ้า อาจเทียบได้กับคำว่า “เทววิทยา” พระเวทเป็นคัมภีร์หลักของศาสนาพราหมณ์ (หรือฮินดูในปัจจุบัน) ซึ่งเข้าใจกันว่ามีอายุประมาณ ๔,๕๐๐ ปี ก่อนคริสตกาล คัมภีร์พระเวทถือว่าเป็นสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง (ศรุต) มาจากเทพเจ้าโดยตรง ไม่มีผู้แต่งเป็นของมีอยู่เป็นนิรันดร์ พระฤาษีทั้งหลายได้รับการเปิดเผยจากเทพเจ้า โดยตรงแล้วทรงจำไว้นำมาบอกกล่าวแก่ประชาชน พระเวทแบ่งออกเป็น ๔ คัมภีร์ คือ

๑) ฤคเวท เป็นคัมภีร์เก่าแก่ที่สุด เป็นบทเพลงสวดหรือมนตร์ แต่งเป็นฉันทสำหรับสวดสรรเสริญและอ้อนวอนเทพเจ้ามีบทเพลงสวด ๑,๐๑๗ บท (บางแห่งว่า ๑,๐๒๘ บาท) แสดงถึงการยกย่องอำนาจธรรมชาติ ในการต่อสู้ระหว่างแสงสว่างกับ

ความมืด ความร้อนกับความหนาว ฯลฯ อำนาจธรรมชาติที่ได้กลายเป็นเทพเจ้าสำคัญๆ ก็มี เช่น อัคนี (เทพเจ้าแห่งไฟ) วรุณะหรือพริธฺ (เทพเจ้าแห่งฝนหรือน้ำ) อุษา (เทวีแห่งรุ่งอรุณ) มรุต (เทพเจ้าแห่งลม) มิตรรา (เทพเจ้าแห่งตะวัน) และรุทธะ (เทพเจ้าแห่งพายุ) ฯลฯ ซึ่งบทเพลงสวดจะมีชื่อพระฤาษีกำกับอยู่ด้วยแสดงว่าบทเพลงสวดนั้นๆ โดยพระฤาษีที่มีชื่อนั้นๆ

๒) ยชุรเวท เป็นคัมภีร์คู่มือพราหมณ์ในการทำพิธีบูชายัญ จัดตามลำดับเพลงสวด ซึ่งส่วนมากเอามาจากคัมภีร์ฤคเวทถือว่าเป็นคัมภีร์ที่จะต้องศึกษาเป็นพิเศษ

๓) สามเวท เป็นบทร้อยกรองทั้งหมด คำฉันท์เหล่านี้ได้คัดเลือก และจัดไว้เพื่อใช้สวดในพิธียัญกรรมหรือถวายน้ำโสม มีคำสวดอันวอนหลายบท มุ่งเฉพาะโสมเทพ พระอัคนี และพระอินทร์

๔) อถรรพเวท เกิดขึ้นหลังคัมภีร์ที่กล่าวมาแล้ว เป็นคัมภีร์เวทมนต์คาถาเพื่อสิ่งปรารถนา และกำจัดสิ่งที่เป็นอันตรายแก่ศัตรู หนึ่งในหกเป็นร้อยแก้ว ส่วนคำร้อยกรองบางส่วนสามารถสืบท่องรอยได้ในคัมภีร์ฤคเวทเอง

๓. ระบบของแนวคิดปรัชญาอินเดียก่อน ร่วมสมัย และหลังพุทธกาลต่อมาถึงปัจจุบัน

ได้มีระบบแนวคิดที่แตกต่างกัน ๒ สายที่พัฒนาสืบทอดต่อมาไม่ขาดสายและเป็นที่ยอมรับร่วมกันในวงการปรัชญาอินเดีย โดยยึดเอาคัมภีร์พระเวทเป็นเกณฑ์ในการแบ่งระบบของแนวคิด ดังนี้

๑) อาสติกะ (Orthodox) หมายถึง ระบบแนวคิดที่ยอมรับความถูกต้อง และความศักดิ์สิทธิ์ของพระเวทโดยไม่ต้องพิสูจน์ ถือว่าคัมภีร์พระเวทเป็นศรัทธาคือความรู้ สัจธรรมที่พระฤาษีได้ยินมาหรือได้รับการวิวรรณ์มาจากเทพเจ้าเป็นอมตธรรม นิตยธรรม และเป็นปราณหรือลมหายใจของพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้นคัมภีร์พระเวทจึงไม่ใช่ผลงานของมนุษย์ ทั้งไม่ใช่เป็นที่คัมภีร์ที่เทวดาแต่งขึ้น ซึ่งเท่ากับยอมรับความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด เหล่าฤาษีที่ได้รับเปิดเผยจากพระผู้เป็นเจ้าจึงสั่งสอนทรงจำนำสืบทอดกันมา นักปรัชญาฮินดูในยุคต่อมาจึงไม่กล้าคัดค้านความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท เนื้อหาของคัมภีร์จัดอยู่เหนือเหตุผล (ดรรก) เพราะถือว่าปัญญาชั้นเหตุผลนั้นไม่อาจให้ความ

แน่นอนโดยประการที่เหตุผลอื่นจะขัดแย้งไม่ได้ โดยมากปัญญาชั้นเหตุผลมักถูกหักล้างด้วยเหตุผลอีกอย่างหนึ่งเสมอ สำนักปรัชญากลุ่มนี้ ได้แก่ นยายะ ไวเศษิกะ สาขยยะ โยคะ มีมางสา เวทานตะ (บางแห่งก็เรียกกลุ่มนี้ว่า ไวทิกวาท)

๒) นาสติกะ (Heterodox) หมายถึง ระบบแนวคิดที่ไม่ยอมรับความถูกต้องและความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทแบบที่คัดค้านไม่ได้ ไม่เชื่อว่าพระเวทเป็นคัมภีร์ศรุตมาจากเทพเจ้าที่ดลบันดาลหรือวิรูณให้แก่พวกฤๅษีแต่อย่างใด หากยอมรับคัมภีร์พระเวทเป็นผลงานของฤๅษีที่เป็นมนุษย์ ซึ่งย่อมมีผิดมีถูกตามความรู้ความสามารถของผู้รจนาขึ้นได้ ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนามีข้อความระบุถึงฤๅษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ที่เจนจบไตรเพทและทำหน้าที่ถ่ายทอดสอนเนื้อหาคัมภีร์พระเวท คือ ฤๅษีอัญญกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทวะ ฤๅษีเวสสามิตร ฤๅษีมัตคคี ฤๅษีอังคีรส ฤๅษีภารทวาชะ ฤๅษีวาสฤๅญกะ ฤๅษีกัสสปะ และฤๅษีภคุ นอกจากนี้ยังคัดค้านเนื้อหาที่คัมภีร์พระเวทอีกด้วย แนวคิดทางปรัชญาที่จัดอยู่ในระบบเดียวกันนี้ ได้แก่ ปรัชญาจารวาก พุทธปรัชญา และปรัชญาแห่งศาสนาเซน (บางแห่งก็เรียกกลุ่มนี้ว่า อไวทิกวาท)

๔. ลัทธิปรัชญาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎก พระสุตตันตปิฎก ในพรหมชาลสูตรได้กล่าวถึงแนวคิดทางปรัชญาที่มีอยู่ก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเกิดขึ้นและอยู่ร่วมสมัย จำแนกออกเป็น ๖๒ แนวคิด โดยการจำแนกตามสาเหตุแห่งการเกิดแนวคิดแต่ละอย่าง แสดงให้เห็นว่าความคิดเห็นของมนุษย์นั้นต้องมีเหตุหรือฐานะเป็นที่ตั้งแห่งทิวหรือความคิดเห็น เพราะไม่มีความสงสัยในสิ่งนี้แลเห็นว่ามีโทษ แล้วยึดถือตามนั้นว่า “นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จ” และแนวคิดทั้ง ๖๒ ดังกล่าวนี้อย่างคงมีอิทธิพลต่อชาวอินเดียจนถึงปัจจุบัน

แนวคิด ๖๒ ลัทธิที่ว่านี้ยังแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือทิวหรือทฤษฏี ๖๒ ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มแนวคิดได้ ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มปุพพันตกับปิกวาทะ (ลัทธิที่กำหนดขั้นต้นส่วนอดีต) ๑๘ ลัทธิ และ (๒) กลุ่มอปันตกับปิกวาทะ (ลัทธิที่กำหนดขั้นต้นส่วนอนาคตและปัจจุบัน) ๔๔ ลัทธิ ดังต่อไปนี้

